

ԳՐԱԿԱՆ

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՔՈՎՆ Ի ՎԵՐ

Սփիւռքի իմացական վաստակին մէջ, ասոնք մը, տիրօրէն ուշագրաւ է եղած առօրինական նահանջը՝ դէպի միջակութիւն կամ եսակեդրոն նարկիսականութիւն մը՝ այն սեւիւն որ մերձաւոր մեր անցեալին աւարտաւոր փառքն էր կազմեր: Անիկա արեւմտահայ քերթողութիւնն էր: Մշակեալը կամ ընթերցողը չէ որ պակասած են մեզի: Մեր հանդէսները միշտ, օրաթերթերը երբեմն լայն տող կը շնորհեն աստուածներու բարբառով տողուած կտորներու: Նոյն իսկ, եղան տարիներ, աղէտէն ասդին, որոնց մէջ մեր իմացական հիւր ինքզինքը յայտնաբերեց քերթողական տարազով: Ատոնցմէ մէկն է ապահովաբար վերջացող տարին:

Տեղը չէ հոս նրբահիւս ու խուսափուկ տեսութեանց ապաստանիլ, բացատրելու համար քերթողական այն տղանապը որով կը տառապիլ արեւմտաւոր ընդհանրապէս, ու խօսիլ անհուն խոնջնեքն ու սպառուէն որոնք երկարատեւ պատերազմին շնորհներն են մեր շիջերուն: Քառորդ դար երկարածգլող ուրիշ պատերազմ մը, կանխող կարուն առաջին քառորդին, ծնունդ էր տուած չքեղ քերթողութեան մը, արեւմտեան ազգերուն գերագոյն բանաստեղծները իր ծիրին մէջ համախորհը: Անունները աւելորդ են: Մեր ալ մեծագոյն քերթողները անցած են 96էն:

Կար տեսնի մը, ոչ շատ հեռու, երբ քերթուածներու հատորիկ մը, տպուած թուղթ կամ նուաճուած փառասիրութիւն ըլլալէ առաջ, արձագանք մըն էր շատ մը սրտերու, հեղինակին հետ նոյն խոռվքներէն հարուածուած կամ նոյն յոյսերով թեւաւոր: Արեւմտեան ու անոր հոսմ աշխրհն չմշակուած ձեւին, կեանքին փոխադարձ կամ համախառն աղերսը դժուար է հերքել: Այսօր, Չմալ դադարի միջակութիւններով որոնց պատիւը բաւ է իրենց: Բայց անոնք՝ որոնք քերթողութիւնը նոյնացուցած են իրենց անիշխան, անշրջափառ ետին պաշտանքներն, ու իրենց տաղանդը կը զլանան հաւաքականութիւնները յուզող հարցերուն: Որոնք՝ իրենց կործանած ժողովուրդին զագրած են պատկանել թէն կը գրեն անոր լեզուովը: Ճիշդ այս տպու-

րութիւնը առի ես այն քանի մը հատորներէն որոնց մէջ մեր տղոց տաղանդը կը թուի կանչուած ըլլալ կամ շատ անձնական բաներ միայն պատմելու, կամ խօսելու բաներէ որոնց պարագրկումը մեր ժողովուրդին տարողութիւնը կ'անցնի: Անշուշտ արեւմտեան անձնական է ամէն բանէ առաջ: Բայց պէտք չէ մոռնալ որ անձերը ունին միշտ տեսակարար կշիռ մը ու պէտք է թելադրեն, իրենց մասնակի իմաստին քով, հաւաքական զգայնութեան որոշ գոլորի: Այսպէս, ամենէն անձնական տաղարանը մեր քնարերգութեան, Պ. Դուրեանի հատորիկը խորագոյն հաղորդականութեան փաստ մըն է, ամբողջ սերունդի մը զգայնութիւնը համադրող: Վարուժանի, Սիւսմանթոյի, Մեծարենյի հատորները աշխարհներ են, իրենք իրենց համար, ինչպէս կոթողները մեր խորագոյն զգացմանց: Միւս կողմէն, բանաստեղծական երկի մը առանձնութիւնը, չըսելու համար անանձնութիւնը ունի այլապէս բարդ իր պատճառները որոնք լայն վերլուծութիւններ չեն կայ-թայթել: Քառորդ դարը կանցնի այն օրերէն երբ Հրաւիր Յարութիւնը կազմուեցաւ իբր արուեստ ու զգայնութիւն: Ու անով տաղաւարուած իմացական ու հոգեկան վիճակները դեռ չեն գտած համապատասխան անդրադարձ գանգուածէն ներս: Այս կարգի մեկուսացումներ արձանագրուած են զրաւանութեանց պատմութեան մէջ: Անոնցմով ալ չեմ զբաղիր:

Բայց ինչ որ չեմ ըսեր մտահոգիչ, այլ անխելի կը դառնայ մենէ շատերուն, մեր նոր քերթողներուն գործին մէջ, ատիկա այն այլաբանութ, մերթ արհամարհոտ այլաբանութիւն է ցեղային հոգեբանութենէն, այս բառը ընդարձակելով դէպի լայնագոյն իր իմաստը, ընելու չափ տարազ մը ուր մուտք ունենար գարեբու վրայ մեղ կանգուկ պահող կերպը զգալու, մեծելու, ըլլալու: Տարիներ առաջ, անոնցմէ մէկը, իր մէկ փունջովը, Անգլիայի մը գրաւումը (Ն. Սարաֆեան) գծեղակ փաստ մը կը բերէր այդ արուեստին, ուր՝ արտայայտման նորութիւն ու յանգանդութիւն, զգայնութեան հիւսնադրու ըսուելու չափ արուժիւն ու զայն մերկօրէն տալու նոյնքան յամառ խնամք, ուղեղ ու երևակայութիւն — բոլորը իբրբուր կ'աւելնային թելագրելու համար պատկերը առնոց ու կուգային: Անհայրենիք, անտուն, աներազ, պատրանազերծ՝ այդ եկողները իրենց ուրացումներովը, կործաններովը

չէ որ մեզ կը խռովէին ու կը խռովեն գեռ, այլ իրենց հոգիին պարապովը բոլոր այն բաներէն որոնք մերը, այսինքն գիրենք անմիջապէս կանխողներունը եղբր էին: Ուրիշպետներն զատող սերունդը, բոլոր սերունդներուն պէս, ունէր իր նորատիպ գէնքերը, փոխաբերութեանց ու պատկերներու մարտկոցները, իր աստիւթեանց ու քէններուն, հաշիւներուն առմբերը, մանաւանդ չոր, հատու, յարձակողական, չը բսկու համար պողովատիկ ոճը, հասարակաց աստիւթիւններ բոլոր այդ տղոց վրէնամբին: Բայց չունէր տառապանք իր միանալութեան, այսինքն չէր գիշներն ունենալ:

Տարիներ անցան: Բայց չանցաւ այդ մենապաշտութիւնը, հետզհետէ վերածուելու համար հոգեկան ինչպէս զբոկան նարկիստիկութեան մը: Մեր շուրջը կամաց կամաց կը ծանրանայ ամայութիւնը ու մեր քերթողութիւնն ու վէպը մտած են մըղ-ձաւանջային նոր մութի մը մէջ:

Այսօր, բոլորովին նորեր կը շարունակեն ճկըլ:

Պէտք է առանց սակարկութեան արգարութիւն ընել իրենց թէքիկին որ ոչինչ չով պակաս է կանխող սերունդէն գործածուած արուեստին, իբրեւ ձեռն կաղապար, իբրեւ լեզու կամ զբոկանութիւն: Թերեւս չափը զանցած չեմ ըլլաւ երբ իրենց արտայայտութեան եղանակին մէջ տարուիմ գտնելու աւելի փայլ (lustre), աւելի կորով, նրբութիւն ու պատկերուն առաքինութիւններ, բոլորն ալ նուէրները չքեղ ոստաններու ուր այդ տղաքը ստիպուեցան միբճել արամտները իրենց տաղանդին: Միւս կողմէն, ինչ որ հասարակաց է դարձեալ բոլորին, զգայնութեան այն սեղմութիւնն է, կծծութիւնը որով անոնց գործը անկարող է լաշինու դէպի հաւաքակալ իմաստ մը, ըմբռնողութիւն մը, դէպի այն վճռական նկարագիրները վերջապէս, որոնք փախըստեայ, ժամանակաւոր տարբերութեան փաթեթի մը մէջ կոյանաւոր, օր մը ազատագրուին պիտի անոնցմէ, վերածուելու համար ցեղին հոգին երեսուրորդ անկորուստ գիծերուն: Ամէն ճշմարիտ արուեստագէտ կնիքի տակն է այս օրէնքին: Պարագայակաւնին, պայմանաւորին գաճը կը թափի ժամանակին անխուսեղի հարուածներէն, երեսան բերելու համար մարտըր որ զինքը կ'արհամարհէ: Դուրեանին բոմանքիլը անդանազանելի ըլլալու աստիճան նոյնացած է անոր տաղանդին հետ: Մեծարեանի ԲՈՇՈՐՈՍ

չառոնց գաղբած է կշռել իր գործին վերայ: Երբ ժամանակը քալէ այն հատորներուն վրայէն որոնք լոյս տեսան անցնող տարիներուն, պիտի խնայէ մաս մը կարկառ անոնց յաւանութիւններէն, կամ պիտի թողու չթաղուած քանի մը փշրանք որոնք նշխարներու նման խորհրդանշէին սա մեր վերջալուսային օրերը: Ո՞ր գիտէ:

* * *

Ձ Ո Ր Ա Վ Ա Ն Պ (*)

Երբ կը թղթատենք սիրուն, մաքրակազմ հատորիկը, տրտում բայց բարեհաճ շեղում մը չենք կրնար չընել հոն մանրանկարուած ձեւերուն կոկիկ, ուղղափառ ճարտարապետութեան:

Արեւմտեան արուեստին կարգ մը մորթիները (օս, րոնս և այլն), մեր մէջ քաղցեանի դարձած հնչեակը, դասական կաղապարներ, ազատ չափ, և պիլի օրէնքներով զբահուած աշխարհաբարեան ուրիշ ոտքեր քիչ մը կը զարմացնեն իրա ՈՐԱՐԱՅԱՆԻՆ մէջ անոր համար որ ամուր թէքիկի մը սա փոյթը անուղիղ կը համեմատի նորերուն բարկ ընդվզումին: Կանդէպ ամէն կաշկանդումէն, ճանճոյք է ինծի անգամ մըն ալ, իր առիթով, հաստատել կարելիութիւնը արուեստին, կանոնաւոր որքան արձակ չափի մէջ, հերիք է որ ըսելիք մը ունենանք մեղմէ դուր, մեղմէ ներս գոյն խորագէտ ապրած ըլլալէ վերջ: Կանոնաւոր չափին հանդէպ սա արհամարհանքը ոմանք տարին մինչև տաղանդի փաստին: Պ. Սահակեան ապահովաբար գիտէ թէ օրէնքներու հանդէպ հաւատարմութիւնը երբեմն փրկարար դեր մըն ալ ունի անոնց վրայ որոնք գեղուն լեզուի մը հրապոյրները կը չփթեն ստեղծումին հետ: Յաւիտեանական է հոն տրուութիւնը:

Պ. Սահակեանի թէքիկին մէջ գուշակելի են բարբարա արգիւնքները մեր հրկու մեծ բանաստեղծներուն, Մեծարեանի և Թէքեանի, աղեցուցիկեանց: Այս պարագային երբեք յաճախեալը օգտակար է բոլոր անոնց որոնց զգայարանները ժուժկալ ու զուսպ յորիւնած մը ունին: Որոնք պիտի զառածէին դէպի բառական ընդլայնումը երբ նիհար իրենց ջլղերը արձակէին դէպի յուր հրապոյրները պատկերին և փոխաբերութեանց, մանաւանդ իշտոյթին ու գոյնին: Պ. Սահակեանի թէքիկը շահալ է սա

(*) Ձորալան (Երթուածներ) հնդ. Սար, Սահակեան: (Գաճիկ):

վայելուէ վերապահումէն որ խնայած է անոր աւելորդ արձակութիւններ, կշռաւոր բայց փյուռն խօսքեր, այնքան առատ երբ մեր տողերը պարտաւոր կ'ընենք ուռնանալու, պառտ մը զաղափարը ստորաբաշխելու համար էջին պահանջներուն: Սեղմ, միշտ կոկ, միշտ ուշադիր՝ մեր լեզուին զգայաբանքին — լեզուներն ալ ունին ատկիպա — անոր ոտանաւորը բարեխախտարար զերծ է նաեւ միւս թերութենէն, որ կամաւոր չփութուին է տաղաչափութիւն և բանաստեղծութիւն որակուած իրարմէ բոլորովին տարբեր յղացքներուն: Դանիններ, նոյնիսկ չքեղագոյն անուններէն մեր քերթողութեան, զոհ են այս անհասկացողութեան ու տող չափած են, փոխանակ ստեղծելու: Թերեւս աւելորդ Թրքան տխուր պարտք մըն է անցողակի յիշել հոս թէ արեւելահայ քերթողութիւնը դեռ հասկացողութեան իսկ չէ հասած այս աղէտին ու այնքան այլամերժ հեղտանքով մը կը շարունակէ չփոխել չափածոյ քանը սեղծուած բանին հետ:

Խորքը Պ. Սահակեանի քերթողութեան Պէտք է անմիջապէս աւելցնել որ այդ խնամուած արուեստը եթէ ոչ համարժէք, գէթ համակրելի տարրերու դրաց կը գործէ:

Անշուշտ արտակարգ, այլապէս խռովի հոգի մը չէ որ կը խօսի մեղի այդ տողերէն:

Պ. Սահակեան թերեւս մէկն է այն շատերէն որոնք առտուս մը իրենց աչքերը բացին արիւնին կամ անոր արձագանքին մէջ — նոյնն է արդիւնքը. բանիւր կան որոնց շուքը քանի մը պատիկ աւելի կը ճնէ քան անոնց իրականութիւնը — ու գտան իրենց ոտքերուն տակ գուցէ չքեղ ոտաններ բայց որոնցմէ իրենց երկարող զգայութեանց լաբերը ժանգաւար բլրին իրենց անդրանիկ ընկալչութիւնը: Կ'ըսեմ այսպէս, վառնդի պատերազմէն յետոյ զրիչ բռնողները ուրիշ կերպ չբացուեցան արուեստին: Անոնք մերկին թեոքը նետուածին եւ սա երկրազուտին մօտ ու հեռու խորհերուն, ու տարինե՛ր, հաւաոր մղձաւանջը հազած ապրեցան, կըրակէ շապիկի մը պէս ու զգուար հաւատացին կեանքին, այգքան խոր մահուան մէջ մտնելէ ետքը: Այս տպագրապ, ու օտարութեան անխուսափելի ցուրտը երկարատեւ պահեցին անոնց ստեղծող գործարանները իրենց ճնշումին մէջ որ զգալի է նորոնք բոլորին ալ վրայ, ինչպէս չչունջը հեռացող բայց չհաննա՛ծ փոթորիկին: Ասկէ՛ բոլորին ալ մօտ այն մեծութիւնը, այն անհաւատալի, անիրական այլուրուքիւնը որ

արուեստին կ'ապաստանի, կեանքէն անխնայ հալածուելով: Զորավաճիւն մէջ ընդհանուր ոլորտ մըն է այդ մեծութիւնը զոր զգուար չէ տարածել հեղինակին ալ վրայ:

Տեսլիներ, յուշեր, պահեր, երբեմն սրտեւ փրթած խոստովանութիւն մը, երբեմն կարօտ, յաճախ թախիծ, երազ, սուգումներ, ներսի ձայներ, միշտ մենանիստ մարդու լրջութեամբ, տրամութեամբ քօղաւոր, տանելի յատակ մը կը ճարեն Պ. Սահակեանի հատորին: Ու կը կարծեմ թէ պէտք է գոհ ըլլալ այսքանով: Զի սրտառու է բանաստեղծութիւնը պարզ բաւերուն, հերկէ է որ հաւատանք անոնց ու սիրենք: Պ. Սահակեանի քերթուածները կը թելագործն այդ հաւատաքը քանի որ կը կենան ընդմէջ վերաւթով ու ասով մեղի ոչ հաճելի զգայնութեան մը և այն միւսին որ սողոսկող, տափակ, ցամաք օրերուն ուռկանն է մեր հոգիի թեւերուն բռնադրուած: Արուեստագէտը սա զգուար հաւատարակչութիւնն է երկրիքին և երկրին: Տաննէն տասնըհինգ տարիներու վրայ երկարող չըջանէ մը փունջ մը գեղեցկութիւն պահել կրնալը խառնուածքի շընորհն է, երբ մեր օրերուն այնքան չելիւրին է բառ տալ ու ինքզինք խաբել:

Զգաստ, զուսպ, ոչ-հեռորդ որ խառնուածքը փրկած է Զորավաճիւնը այն ճնշւած պատ մը չի երբեր հաւաքական մեր զգայնութեան — քիչ են նման զրեքերը — գէթ իրական հանգույքը կը հայթաթէ սրտի մը հետ ըլլալու:

* * *

ԶՐԱՀԱՅԻՈՐ ԳԱՐՈՒՆ(Գ)

Բոլորովին նոր մը, հեղինակը այս հատորին:

Վաւերական մամէն արուեստագէտ ինքզինքը ուշադրութեան կը հանէ այն շնորհներով որոնք կը թուին իրեն միայն պատկանիլ, որոնք, աւելի ճշգրէ, զինքը հասարակաց միջինէն տարբեր ընծայելու պիտի ծառայեն: Այս անկիւնէն դիտուած, պ. Ա. Սեմալի հատորը վաւերագրական արժէք մըն է ու քիչ մըն ալ աւելի:

Աւելի թարմութիւն, առատութիւն, խանդ ու երազ, — հասկնա՛լի՛ տարիքովը պ. Ա. Սեմալի որ սա առաջին երկունքը (հինգերը պիտի վսեմացնէին բառը՝ երախայիւնը, իւրավաճիւնը քիչով իրենց սրտառու յառաջադաններուն մէջ), կը նուիրէ մօրը, պարտ ու պատշաճ մաղթասացութեամբ, և,

(Գ) Զրահաւոր Գարուն (քերթուածներ) ճեղ. Ա. Սեմա. (Բարիկ):

հօրը՝ սօր նահատակուեցաւ մեծ սպանդին որպէս իր զաւակները ձայնեցին ունենանս :

Կարճ սա պատգամը, տասներկու տող-նոց Ձօնէ մը վերջուած, բաւական լոյս կը սփռէ երիտասարդ պոէտին հոգեկան աշխարհին :

Ինչ որ կը գտատէ այս հոգեբանութիւնը մեր քերթողներուն ողբասացական հետա-րութենէն և նարկիստապաշտ անդամունք-ներէն, — երկու բեւեռները՝ արեւմտահայ բոլորովին արդի բանաստեղծութեան — այն պատանի բայց նոյն ստեղծատուն խռովքն է որ մեզ իմաստուն է ըրած մեր աղէտին անպարագիծ պատկերին դիմաց, բայց չէ կործանած զմեզ : Այն մշտակարօտ սլացքն է զէպի հզօր երազը որուն կրկնեղենքը երկու լման սերունդներ կրակին առաջնորդեց : Այն տրտում, ինքնակեղծոն լրջութիւնն է որով աշխարհը պարտաւոր ենք տեսնել, չխնդդենալու համար մեր վրայ գործադրուած զրկանքին հաշուին :

Պ. Սեմայի հոգին համակրանքի հզօր շունչով մը տրոփուն է իր պագերուն հայ-րենիքին համար որ անհաս բայց իրաւ խոր-հուրդի մը նման կախ է մեր օրերուն վերև : Շատ է թիւը, այդ հատորին մէջ, այն քերթուածներուն որոնք մեզ կը խօսին հեռա-նիստ ու ձմիճ գաղձած այդ երկրէն. ու կը խօսին սրտայայտ յօրան յուսալատար շէշովքը պատանութեան : Ուրիշութիւն է նոյն ստեղծ, ինծի համար, որ այդ տողերէն զգալի չըլլայ ապսպրուած, քաղաքական երանգով արատաւոր այն քերթողութիւնը որ գաղութներու պառակտումները կը շահագործէ, ու, յանուն արուեստի, մեզ կը լարէ իրարու դէմ : Ասկէ գտաւ, պ. Սեմայի այդ կարգի քերթուածները անուշիկ փաստ մը կը կազմեն թէ կարելի է երբեք չայա-սանք, առանց ճշակողներու բարբառոս աշ-մակին ու ռաթիո-կայաններու փշուած առատագիրին, սիրելի զայն, իր արիւնին խորագրին բախողներէն, հարկեալ որ սերունդ-ներու յարեբէն յօրինուած նուազարանի մը նման. հաւատալ անոր, ու բաղձալ անոր, անկախաբար՝ շքեղագոյն ոստաններու հը-րապոյրներէն որոնք մեր առաջաւոր կամ անմիջական երիտասարդութիւնը ենթա-կած են իրենց : Աւելորդ չէ, նոյն ստեղծ, այդ քերթուածները նկատել ուրիշ փաստ մը : Անոնց մէջ կիրարկուած արուեստը տե-սակ մը գտաւ անպարտաւստու այն մար-դոց որոնք խնամքը, արտայայտման վա-յնչութիւնը հոսիսային, զանցառելի ծեք-

ծեքում մը կը դաւանին ու արեւելահայ քնարերգութիւնը վերածած են միջակու-թեանց երջանիկ կրկնի մը :

Բայց, պ. Սեմայի հատորը ուշադրաւ է դարձեալ, այն նմանութեամբ որ երկու սերունդներու հոգեկան եզրերը իրարու կը մօտեցնէ, զանոնք իրարմէ բաժնելու հա-մար : 1896 էն ետքը, երբ Սուրէն Պարթե-անի սերունդը կը չափըփէր այդ Եւրոպան ուր ապաստան գտած հիմա մեր երիտա-սարգութեան կարելի ուժերը, մեր զրակա-նութիւնը տողորուած էր այլապէս պարզ, հզօր անգոհով մը : Ասոր ազգայնական ե-րեսը շքեղօրէն նուաճուեցաւ մեր քանի մը քերթողներէն (գլխաւորաբար Սիւսանթո, Վարուժան) : Անոր մարդկային մասն ալ իր արտայայտութիւնը պիտի գտնէր Վ. Թէ-քեանի տաղերուն մէջ : Հաւատալ Յարու-թիւնը և Ջաւահուր Փարուզը չեմ բաղդա-տեր իրարու. ասիկա անխմաստութիւն մը պիտի ըլլար : Բայց տարօրէն ակնբախ է հանգիստութիւնը վիճակին, այդպէս երկին-քէ երկինք քարշ տալու մեր վիշտներն ու երազները : Ինչ որ Վ. Թէքեանին խոր ու ապահով տաղանդը սեւեռած է այդ օրերէն, պայծառ ու թարմ պատանութեամբ մը, արձակութեամբ մը կայ պ. Սեմայի քերթուածներուն մէջ :

Պ. Սեմայի ոտանաւորը լայնաշունչ է և դիրքին Վտաճի : — Կենթադրեմ, Առայժմ՝ անիկա փրկուած է բառական հե-տորութենէն օրէնքի մը համաձայն որ ա-մէն մարդու իրաւունք կուտայ ինքնին բերելու արուեստին, հերթ է որ զբաւա-նութեամբ յօրինուած ես մը չըլլայ մեր տուածը : Զի ով որ կեանքին հետ է, զիչ անգամ կը մասնուի անկէ :

Ոոստումէ մը աւելի է պ. Սեմայի հա-տորը, բայց պակաս՝ իրացում մը ըլլալէ : Իր ընթերցումը ճիշտ ինծի այն յոյզերն ու յոյսերն որոնք 1902-03ի Մասիսներուն Միտաք Մեծատուրեան ստորագրութեան հետ զուգորդուած են իմ մտքին մէջ : Յե-տոյ, Տեղ մը ըսեր եմ թէ անիմաստ է գու-շակել արուեստին մէջ : Կը սպասենք սա-կայն որ երիտասարդ բանաստեղծը հաւա-տայ իրեն :

* * *

Ա. Բ. Ս. Ի. Ա. Գ. Ա. Լ. (*)

Պ. Բ. Թօփալեան (կարելի չէ՞ր արդ-եօք սա բարբառոս մակառուշը խնայել մե-զի), հեղինակը այս հատորին, կը ներկա-

(*) Սերեալալ (Բիւզանթ Թօփալեան) Բաքի :

յանայ նոր սերունդին վաւերական բանաստեղծը թէ իր աշխարհովը որ հիմնովին կը տարբերէ մեր գրականութեան ընթացիկ հոգեբանութիւններէն թէ իր արուեստովը որ յանդուգն գրաւ մըն է նոր ըրբունդութեան:

Այդ գլրքին առիթով իմ մտքիս կը ներկայանան բազմաթիւ հարցեր ընթացող ըզբաղիլ է թոյլատուած սա հպանցիկ նութեան շարքին: Այդ հարցերէն ոմանք կը պատկանին արդէն ընդհանուր բանաստեղծութեան, ըսել կ'ուզեմ կապ ունին ֆրանսական նոր քերթողութեան մէջ տրբական վիճակներու: Ուրիշներ մօտէն կը հետեին սփիւռքին ճակատադրին:

Գիրքը մասնաւորող նկարման յօրինումները, տողարկութեան քմայքները, նորատիպ գիրքերը թէն աւտաբն տարրեր՝ յայտնութիւններ են նոյն տանն պ. քերթողին հոգեկան ախորժակներէն: Չեմ առաջ կ'երթայ այդ ամէնուն մէջ տեսնել ուղիւ ինչ որ ֆրանսացի սէնդուիսթները կէս դար առաջ փորձեցին իրենց ոտանաւորներուն վրայ, ինքնատպուծութեան ի խնդիր, ու յաջորդ գալորցներու քմայքները որոնք առաւելապէս նկարագրութեան մէջ զլուտան իրենց լրիւ արտայայտութիւնը: Ամէն պարագայի պ. Թօփալեանի թէքնիկը երանիկ խառնուրդ մըն է արեւմտահայ դասական աւանդութեան ու այն միւսին որ մեզի եկաւ կողմասէն, ռուսական ծագումով ու անխիշախախտ կաղապարով: Այդ ոտանաւորը ալ մեզի ընտանի դարձած ազատ չափը է որ, իր հերթական մեծատարած աւերին քով (այնքան դուրացուցած է աւերիկ տաղանդին փոխանակումը նոր հոն տարակալ մարգարէներով) մեզի տուած մէկէ աւելի զլուս գործոցներ: Անշուշտ ընթերցողը, այդ չափին առջև պիտի անդրադառնայ Սիւմանթիոյ ոտանաւորին, կամ Վարուժանի ալլապէս պիրկ, բազմազաշն տալիներուն ուր առատաշնորհ բանաստեղծը դիտէր այնքան խոր ներգաշխալութիւններ նուաճել, մտածումն ու զգացումը ենթարկելով տրբական իր արուեստին ու անոր խոր ցուցմունքներուն:

Պ. Թօփալեանի հետ, ամէն տողի վախը ունիք արձակուցակից մէջ ինչպիսի, այնքան քերթողութեան ձայնական ճարտարապետութիւնը դիւրաբեկ ձայնեցներու է վրաստահուած, բայց գրեթէ միշտ կ'ապահովուիք որ ձեր մէջ միւր անտեղի է առնուազն թէն արդար: Այս անհակապիտ արմատադրութիւնը վայելք մըն է մենէ շատերուն համար ինչպէս ծովու մարդոց մօտ՝ ալիքներուն օրօրը: Յետոյ, այդ կեցողով ստացուած բարիքները բազմաթիւ են որպէսզի հաշտուինք այդ անհանգստութեան: Ոնայուած են մեզի, այդ թէքնիկով, աւելորդ, տրդ

լեցնելու, ձայն մաքողացնելու համար անհրաժեշտ բայց այնքան ալ խեղճ թարմատար տարբերը որոնք միշտ կ'երթնորներու տողերուն մէջ կը փոխանորդեն բուն իսկ ստեղծումը: Քերթուածը կը լայննայ, կ'անձկանայ, հպատակելով միայն ու միայն իրեն ներքին տիեսակովին: Երեմի բաւ է, որ տող մըն է թուղթին վրայ, պահ մըն է հոգիին մէջ, բայց տրբական, ինչքն իր մէջ ամբողջ: Երեմի մասնադասութիւնը կ'երկարաձգուի տողէ տող ու անդին, ինչպէս ըլլալու է արդէն հոգիին ներսը գայն թեւաբողջ զգացումին ալ զնայքը, գործածելու համար անհարազատ բացատրութիւն մը:

Բայց ինչ որ հատորը կ'ընէ ուշագրաւ, անոր ներքին աշխարհն է զոր անկարելի է քանի որ գրեթէ ունեւոր փորձել: Ամէն մէկ քերթուած ինքն իրեն համար միութիւն մըն է, որ մը ապրուած այն խուլ պահերէն մէկուն անդադարձը, որոնք մեր կեանքը կ'ընեն այնքան տարբեր մեզ կանխող սերունդներուն հոգեկան աշխարհէն: Հատորին մէջ գրեթէ կը պակսին դասական կողմերը մեր երեք սերունդներու քերթողական զգայնութեանց: Ու այս օտարութիւնը իբր նորութիւն միայն է որ միշտուրտ կը դառնայ: Այդ օտարութիւնը հոգեկան է ամենէն առաջ: Այն նարկիստականութիւն է, առանձնութիւն որուն ահա նարկած եմ քիչ վերը: Հասկնալի որ, մեր տղաքը չգտան մեզի պէս: Թերեւս:

Բայց երբ մօտենանք հատորը լեցնող անջատ միութիւններու ըմբռնութիւն, այն տանն պարտաւոր ենք կենալ ամէնուն առջև, առանձին առանձին ու հասկնալ լայնալ ցնայր այն խոռվեցներուն որոնց արձագանքը եղան անոնք: Սփիւռքի հոգեբանութիւն — Թերեւս: Ապագայի գործաւոր: Թերեւս: Երջանկութեան արդունաւոր: Ինչո՞ւ է:

Քիչ հատոր կայ որ այս աստիճան հուժլոյս մը նետէ հոգիին մասին սերունդի որ բոլոր իրաւունքները ունէր աշխարհէն սպասելու կտոր մը արգար վայելք, այնպէս ինչպէս, գէշ ու աղէկ, իր պայպերը ճաշակել էին սա արեւին տակ, լեղիով ու տրցունքով ալ համեմուած. բայց սարբեր էին իրենց հոգեկան պարտքին մէջ ինքնափակ: Անոնց տղաքը ատ ալ չունին, մեծ ոտաններու ոսկիին մէջ գեղեցիկ դատապարտուած: Պոկուած սեւուց, որի մամէն ճիգ արտառու է ինծի, քանի որ ինք, սերունդը արդէն անվարձան ողբերգութիւնն է մեր օրերու, զոր ոչ մէկ Աստուած կարող է իր լուծումին տանելու: